

MESTEREK ÉS MŰVÉSZEK A MINDENNAPOK ÚTVESZTŐIBEN

A XIX. század elején Erdélyben művész és mesterember egyazon kategóriába tartozott, s életük is hasonló módon, hasonló keretek között zajlott. Ekkortájt nálunk nincsenek feltűnően nagy művészegyéniségek, mint ahogy hiányoznak az állandó munkát jelentő nagy megrendelések is. Az egyház és a főnemesség alkalomadtán ugyan igénybe vette a festők és szobrászok szolgálatait, de nem mindig bízott rájuk igényes feladatokat. Igaz, művészeink nem is voltak túlzottan válogatósak a munkában. Szívesen vállaltak mindent, csak hogy fenn tudják tartani magukat.

A szobrász nemcsak szobrot faragott, de szívesen végzett kőfaragó munkát is, sőt még előre is dolgozott, csak hogy a felmerülő igényeket minél gyorsabban ki tudja elégíteni. Így a kolozsvári Csűrös Antal és társa, Striczki Antal előre készítettek ajtó- és ablakkereteket, s a közösen faragott követ az használta fel kettejük közül, aki hamarabb jutott megrendeléshez. Csűrös különben még arra is vállalkozott, hogy elkészítse egy szárazmalom modelljét Kolozsvár városának. A piktor nemcsak oltárképet és portrét festett, de szobafestő-munkát is vállalt, mint Veress Mátyás és Brandspiegel Gábor Teleki Imre gróf házában, illetőleg a Redut nevű városi bálházban. Nagy Sámuel rézmetsző a geryeszegi kastélyban falat márványozott, idősebb korában pedig kőfaragással is foglalkozott. Páldi Székely István rézmetsző a Károlyi grófok multságaira és Teleki Ádám esküvőjére tűzijátékokat csinált, Csűrös József festő pedig Wesselényi Miklósnénak Zsibón nemcsak bútort festett, de nyerges és kocsit is aranyozott.

A céhszabályok ugyanakkor az asztalosoknak is megengedték, hogy festett padokat és mennyezeteket készítsenek, az ötvösök olykor pecsétet is metszettek, vagy rézmetszéssel próbálkoztak. Az építészek a tervezőmunka mellett a jelentéktlenebb renoválásokat is szívesen elvállalták. Érthető tehát, ha a művészi munkát végzőket szintén az iparúzó városi polgárok közé sorolták, s aszerint is becsülték őket.

Az építészek és kőfaragók, ha jó szakemberek voltak és ráadásul a kellő üzleti érzék sem hiányzott belőlük, hamarosan kivívták maguknak a társadalmi megbecsülést, s a város büszkeségeivé váltak. A XVIII. század végén a Szamosújvárról Kolozsvárra költözött Leder József építőmestert a tégláégetés monopóliumának megsértése miatt a város még veréssel büntette, a híres ácsmesterrel, Überlacher Antallal együtt. A következő század elején azonban, mikor már mindketten nemcsak keresett mesterek lettek, de anyagi helyzetük is rendkívül megerősödött, városatyáknak választották meg őket; a sok magánmunka mellett rájuk bízta a városi építési ügyek intézését, s minden vitás kérdésben kikérték szakvéleményüket. A tordai Kagerbauer Antalnak a kolozsvári városháza megépítése után a város „díjmentesen” városi polgárságot adományozott, s a díszbeszédekben sokszor emlegették elismerőleg a nevét. Ugyancsak jó véleménnyel voltak a város vezetői a régi városházát festő Veress Mátyás művészetéről is, igaz viszont, hogy kifizetetlen adója miatt hosszú ideig kerestették Udvarhelyszékben az éppen ott dolgozó festőt. Weixelbraun Józsefet szintén nevezetes épületei miatt vették fel a város polgárai közé,

de volt, akit erkölcstelen magaviselete, megbízhatatlansága miatt tanácsoltak el a városról.

Megtörtént, hogy egy-egy vétségbe esett művészembernek tehetségére való tekintettel, megrendelői közbejárására engedték el vagy mérsékeltek büntetését. A katonának fogott Egyed András kőfaragó érdekében a kolozsvári palotáját építő Korda Anna emelt szót, s kérvényében azt állította, hogy házában „a Symetria sokat fog hibázni” s épületeinek „dísze fog veszni”, ha a tehetséges fiatal kőfaragó nem fejezheti be a nála vállalt munkát. Ugyancsak ő pártolta meg 1810-ben másik kőfaragóját, a sokfelé dolgozó Hartmann Józsefet, aki a kolozsvári előjárók ócsárlása és bántalmazása miatt került a város börtönébe. Mivel azonban Hartmann „sok nevezetes házakhoz” vállalt munkát, a város hamar ráállt arra, hogy büntetését csak a kőfaragás holt-szezonjában töltsse ki. A legérdekesebb Márk József „akadémiai festő” esete, aki 1846-ban családjával összeveszett, s istenkáromlás miatt Kolozsvár börtönébe került. Szülei és testvérei azonban a családi harag elülte után arra kérték a tanácsot, hogy bezárt vérüket engedje szabadon, minthogy „életmódja a festészet”, és „ezzel esztendői elzáratása ideje alatt felhagyni kényszerítettven, keze annyira elnehezedend, hogy fogsága kitekével azzal felhagyni kéntelen lészen”. A városi tanács engedett az érvelésnek, és útjára engedte a heves temperamentumú, de jobb sorsra érdemes festőt.

Hasonló körülmények juttatták Erdélybe az ismert cseh építész és freskófestőt, Franz Wrabetz is. Őt Wesselényi Miklós Kassa város börtönéből szabadította ki, ahová adósságai miatt került. Kifizette helyette tartozását, s annak fejében vele csináltatta meg Zsibón épülő kastélya végleges tervét. Wrabetz készítette el 1796-ban a kolozsvári állandó színház épületének elkallódott első tervét is.

A felsorolt példáktól eltekintve, a XIX. századi építészek és művészek egy részének azonban nem volt annyi szerencséje és vagyona, hogy társadalmi elismerést vagy adott esetben pártfogók védelmét nyerje meg maga és ügye számára. Állandó munka és kellő anyagi lehetőségek hiányában ezek a mesterek nemcsak rendezett életet nem tudtak biztosítani maguknak, de sokszor az élet útvesztőiből sem sikerült kilábalniok. Sokan annyi tőkével sem rendelkeztek, amennyi mesterségük zavartalan folytatásához szükséges lett volna, így a hébe-hóba adódó munka előlegéből vásároltak építőanyagot, és adták meg tartozásaikat, de a mindennapi betevő falatot vagy a távol levő család életét már csak újabb kölcsönök segítségével biztosíthatták. Ha az építőmesterek kalkulációjába hiba csúszott be, vagy munkájuk befejezéséig a nyersanyagok ára felment, akkor ráfizettek a vállalkozásra, amit aztán vagy félbehagytak, vagy máshonnan kapott előlegek segítségével fejeztek be. Ilyenformán mind nagyobb és nagyobb hiánnyal küszködve, gyakran évekig tartó perekbe bonyolódtak, vagy esetleg az adósok börtönében, a Toronyban kötöttek ki.

Hoffmayer József például (212. kép), aki annak idején a kolozsvári Szent Mihály-templom barokk berendezésén, valamint a Bánffy palota, a bonchidai, a hadadi és mezősámsondi kastély kőfaragó munkáján dolgozott, öregkorában, Óraljaboldogfalván 10 forint tartozás miatt került börtönbe. A „császári és királyi építőmester” címet viselő Gindtner Ferenc, miután az erzsébetvárosi örmény nagytemplom felépítése után ünneplésben és elismerésben részesült, a hadadi és zilahi Wesselényi-építkezéseknél úgy eladósodott, hogy többet már nem is tudott talpra állni. A Farkas utcai színházat építő, 12—14 legény-

nyel dolgozó Alföldi Antal a kolozsvári fogház építésébe bukott bele, s adósága fejében kolozsvári házait és vidéki birtokait is kénytelen volt lekötöni. Az ilyen természetű buktatókat sokan úgy próbálták elkerülni, hogy valami mellékfoglalkozást is űztek, földet béreltek, piaci pecsenyesütéssel vagy túróáruval foglalkoztak. Ha ezek a próbálkozások nem jártak sikerrel, vagy hiányzott hozzájuk a minimális tőke, nem maradt más hátra, mint a tisztességes nyomor vagy a nem éppen tisztességes és törvényes utak kipróbálása.

Nagy divat volt a kincskeresés, mi több, erre még társaságok is alakultak. Egy Czinger Sándor nevű asztalosról tudjuk, hogy 1796-ban tagja volt egy kincskereső csoportnak, Jeremiás József ötvöst és pecsétmetszőt pedig 1805-ben Kolozsvár városa tiltotta el attól, hogy a „Pénzások Társaságában” működjenek.

A korabeli inasok vagy mesterlegények sok esetben kerültek lopás miatt a börtönbe, vagy pedig azért zárták be őket, mert mesterségüket csalárdul használták fel: lopáshoz nyújtottak vele segédkezet. A lakatosok olykor hamis kulcsokat készítettek, a faragáshoz értők pecséteket hamisítottak. Beczkó Mihály ácslegényt 1843-ban azért ítélték el, mert „hamis pecsétett metszett, s azzal hamisan élt”, mint kiderült, vándorlevelét igyekezett a céhbe jutását esetleg megakadályozó előjárók előtt „tetszetősebbé” tenni.

Az önálló művészi élet megteremtése meglehetősen nehéz volt a polgárosodásban elmaradt világban. Gyakran lehetőség sem kínálkozott rá. A tehetségek sokszor primitív szinten akadtak el, paraszt ezermesterek maradtak, akiknek kézügyességét, faragótechnikáját évszázadok csiszolták és örökítették apáról fiúra. A parasztvezér Horea a faragásban szerzett művészetét még csak alkalmi munkákban gyümölcsöztethette, de a füzesmikolai és szamoshesdái román üvegfestők naiv remeklése már elképzelhetetlen festőjüknek a paraszti életformán belüli viszonylagos önállósulása nélkül. A kereslet lehetővé tette, hogy a falvakban többeknek mindennapi munkája lett a festészet, s ezáltal biztosították maguk és családjuk megélhetését. Ezek a vidéki faragók és ezermesterek azonban ritkán jutottak ki a falu vonzásköréből. Városba költözésüket a céhek merev szabályai gátolták, s mindenképpen akadályozták érvényesülésüket. Vége-hossza nincs a „kontárok”, a céhen kívüli dolgozók elleni harcnak, legyen az üldözött egy másik városból idekerült mesterlegény vagy a környékből behúzódtott román falusi ács.

A városi élet már akkor is bonyolultabb volt és több kísértésnek tette ki a művészi munkával nehezen boldoguló tehetségeket. Aki a rajzolás és fafaragás terén az átlagosnál több adottságot érzett magában, sokszor a százados kísértés hatalmába került, s a lebukott elődökénél nagyobb szerencsében bízva, pénzt hamisított. A sort Czitner Sámuel asztalos nyitotta meg — valószínűleg azonos Czigernel —, aki 1797-ben Beregszászi József ezüstművessel készített hamis pénzt. A bűnösöket persze hamar elfogták, és ügyüket a marosvásárhelyi Királyi Tábla elé utalták. Ezt a kolozsvári tanács jogsértésnek minősítette, mivel azt tartotta, hogy eltévelyedett polgárai felett csak neki van ítélezési joga. 1805-ben Késmárki János asztalos csúszott el a bankóhamisításon; ő különben nemcsak az egyik legjobban rajzoló asztalos volt, de a céhben is vezető szerepet vitt. Megrendelői főként az arisztokraták közül kerültek ki; orgona- és oltárkészítéssel is foglalkozott. Az elfogása alkalmával készült leltár szerint „Architecturához és Képfaragáshoz szükséges könyvei” voltak, és nemesfákból dolgozott. Hogy mi vitte a pénzcsinálásra, anyagi romlás vagy a tehetségét túlbecsülő kapzsiság — nem tűnik ki az ira-

tokból. Mint ahogy arra sem derül fény, hogy tettéért mennyi időre zárták börtönbe. Kétévi raboskodás után a börtönben halt meg, Beregszászi nevű elődjéhez hasonlóan.

Ügy látszik azonban, példája nem volt elrettentő, mert pár év múlva újabb követői akadtak. 1814-ben Csűrös Antal szobrász és Csűrös József festő próbálkozott meg kétforintos „váltócédulák” hamisításával. A sok adóssággal küszködő Csűrös Antal és a teljes nyomorban élő Csűrös József tettét anyagi ügyeik rendezetlensége magyarázza. Mikor lezárásuk után ingó és ingatlan vagyonukat felleltározták, az Antal javait 1120 forintra, a Józsefét pedig csak 39 forint 53 krajcárra becsülték. A két művész az ítéletet a kolozsvári börtönben vasra verve várta meg. Csűrös Antal több ízben is kérte a városi tanácsot, hogy a vasat vegyék le róla, s engedjék a börtönben is dolgozni, mert nagyon sok munkája maradt félben. Kérését az ítélethirdetésig nem teljesítették. Mikor azonban ügyük minden fórumot megjárva végre megért az ítéletre, s a büntetés letöltésére Szamosújvárra szállították őket, ott már alkalmat adtak nekik a munkára.

A Szamosújvár monográfiáját megíró Szongott Kristóf szerint Csűrös Antal 1816 és 1819 között elkészítette a várkapolna oltárát, s valószínűleg ezzel érdemelte ki, hogy továbbra sem tiltották el a munkától. Azt ugyan nem engedték meg neki, hogy felsült megrendelőinek dolgozzék, de Szongott szerint a maga kedvére fát faraghatott. A csalásért elítélt szobrász — talán az égi bűnbocsánatot elnyerendő — a börtönben a szentek egész sorát mintázta meg (213—214. kép). Mivel nem megrendelésre, sietve dolgozott, élete legjobb szobrait készítette el, teljesen átélve a vértanú szentek szenvedéseit. Művei részben a szamosújvári örmény nagytemplom oldalkarzatán állanak, részben az ottani városi múzeum gyűjteménye őrzi őket. Mindkét helyen a szobrokhoz hasonló, sokszor azonos stílusban készült, passio-jeleneteket megörökítő hársfarieliefeket is őriznek, melyek állítólag szintén a Csűrös munkái lennének (215—216. kép).

Értékelésükkel mind ez ideig adós a művészettörténetírás, pedig a századelő szobrászatának sok rejtélyét hordják magukban. Az eddigi kutatás ugyanis Csűrös Antalnak sokkal primitívebb szobrokat tulajdonított, mint a börtönben faragott művek. Ez utóbbiak viszont feltűnő módon hasonlítanak Hoffmayer Simon munkáihoz, különösen a reliefek és azok ábrázolásai. Csűrös Antal szobrainak a Hoffmayerével való rokonsága a mester—tanítványi kapcsolatokon túlmenően azt is jelentheti, hogy a Hoffmayer-kézből kikerülő oltárok egy részének megfaragásában Csűrös alaposan kivehette a részét. Ami a neki tulajdonított munkák színvonala közötti különbséget illeti a rabságban faragott szobrok javára, annak oka, mint már mondtuk, részben témáinak szabad megválasztásában keresendő (csak azt faragott, amihez értett), de nemcsak abban. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy nemcsak a Hoffmayer stílusával nem vagyunk tisztában eléggé, de a Csűrösök munkáit sem tudjuk elkülöníteni egymástól. A Mihály stílusát egyáltalán nem ismerjük; könnyen meglehet, hogy a Hoffmayer-oltárok primitív angyalainak ő a szerzője, és nem Antal. Ezenkívül fogalmunk sincs a Hoffmayer-műhely összetételéről és munkaszervezési módszereiről sem. Pedig csak mindezeknek együttes ismeretében lehetne eldönteni véglegesen a szamosújvári faszobrok és reliefek messterkérdését. Ez egyben megoldaná a szentbenedeki gótikus templom egykori *Szent Kereszt* oltárának problémáját is. A remekbe faragott feszület körül ugyanis a szamosújvári reliefek édestestvéreit láthatjuk. Sokkal jobbak annál,

semmint hogy Csűrös Antal műveinek tarthatnók őket. Akkor viszont a szamosújvári reliefek sem az ő kezéből kerültek ki. Meglehet, hogy Hoffmayer Simon félbemaradt munkáiról van szó, de felmerülhet Schuchbauer Antal szerzősége is. A kérdést az ezutáni kutatások fogják eldönteni.

Csűrös Antalék öt év alatt kitöltötték büntetésüket. Józsefről később már csak keveset hallunk, egészen egyszerű munkákat végez főként Kolozsvár városa számára. Antal a kolozsvári császárlátogatás emlékére készülő obeliszk körül vállalt és kap munkát — rábízzák a császári pár mellképének és a „géniusoknak” a megfaragását. Közismert viszont, hogy ezek nem ütötték meg a kívánt művészi mértéket.

A pénzszaporítás művészetével a híres székely ezermester, a vásárhelyi zenélő kutat, a kerlési kastély remeteházát és az oltszemi kastély freskóit készítő erdőszentgyörgyi Bodor Péter is megpróbálkozott.

Bodor Péter, akit 1806-ban, 26 éves korában egy, a Toldalagiaknak készített investigatio „Musika Meister”-nek nevezett, és aki akkor Koronkán Toldalagi József „musicalis” óráját javította, tíz évvel később, 1816-ban egy Böszörményi nevű embertől hamis pénz készítéséhez való eszközöket kapott. Ezzel elkezdődött hosszú évekig tartó kálváriája. Böszörményi a végzetes ajándéktárgyakkal Vásárhelyen már dolgozott, de félvén, hogy elfogják, felhagyott a kísérletezéssel. A meggazdagodás eszközeitől azonban sajnált volna végleg megválni, ezért nem semmisítette meg őket, hanem egy levél kíséretében Bodor Péternek küldte. Hogy miért éppen neki, azt csak a kettőjük között lévő kapcsolat ismeretében fejthetnők meg. A következményeket viszont Bodor Péternek egy vallomásfogalmazványa alapján elég részletesen megtudhatjuk. Az iromány a maga töredékességében is sok mindent elárul a keresett mester ügyetlen szerencsekísértéséről.

„A levelet ijedtembe mindgyárt széljel téptem — írja mentegetőzve —, a formákat is el akartam rontani, de mivel különös házam nem volt B. Nalátzi Joseff Eő Nagyságánál, a hol azt véghez vihettem volna, kéntelen voltam el rejtteni, hogy ne hogy valaki megkapván, meg nyomorodgyam vélle.” A továbbiakban elmeséli, gondolkozott azon is, hogy feljeleníti Böszörményit, de sajnálta őt, és a levelet is eltépte, tehát nem tudta volna bizonyítani, hogy valóban Böszörményitől kapta a szerszámokat. „Az egész csomó Eszköz mind el volt rejtve, valameddig a Báró Nalátzi Joseff Ó Nasága [!] munkájában foglalatoskodtam, ahonnan léptem egyszeribe a Méltóságos Szempali [!] Daniel Ur Pojáni Malmának készíttetésibe és a határnak Tos [vizenyős] részeiből való víznek ki vételibe, az alatt pedig, a míg azon Polyani munkáknak szüntelen jelen nem létem nélkül való részeit készítették, Tordán egy házat fogadtam arra az három négy hétnyi időre, a meddig Tordán lakó Mezeji Lázárnak már fel fogadott Musikalis Secreterihez tartozó Valtzereket el végeztem, melyet tsak hamar el végezvén, Poljánba ki mentem, és ott is ültem mind addig, amig ott lévő munkáimot is mind el végeztem, e volt már Sz. Mihály tájékán a fenn írt Esztendőben, a midőnis Méltóságos Branyitsk[ai] Jósika Miklós Ür Eő Nasága [!] utánnom szekeret küldvén, Polyánból Fenesre [Szászfenesre] indultam.” Útközben magához vette az úgy látszik közben Tordára vitt formákat, és Fenesen rejtette el őket 1818-ig. Ekkor, amíg a báróék Kolozsváron farsangoltak, újra előszedte őket, és elégette a farészeket, de a vésett fémrészek megmaradtak. Ezeket látta meg kezében a belépő Lakatos (nem tudjuk, ki volt), akivel Tordán időzése alkalmával kerülhetett összeköttetésbe. Kényszerítette Bodort, hogy a formák hiányzó részeit pótol-

ják. Ez meg is történt, de az új szerszámok tökéletlenebbek lettek, mint a Böszörményi-félék. Ennek ellenére Bodor Fenesen nyomtatott 40 darab papírpénzt, és Vásárhelyre utaztában Tordán a városháza tornyában átadta Lakatosnak. Ekkor újra erőt vett rajta a félelem, és megint a formák elrontását sürgette, de Lakatos megígértette vele, hogy nála nélkül nem fog hozzá a dologhoz, s azzal kecségtette, hogy majd ketten megsemmisítik a veszedelmes szerszámokat.

Bodor Vásárhelyen a ferenceseknél kapott szállást, odavitte a portékáit is. Mikor kicsomagolt — íróasztala és sok szép könyve volt —, olvasni kezdett. Közben bement hozzá Pál Sámuel órás, akivel nem volt jóban, s addig nézelődött holmija között, amíg meglátta a formákat. És erre előlről kezdődött az egész történet. Pál Sámuel jóindulatáról biztosította Bodort, azonnal megszerezte a hiányzó kellékeket, és újra nyomtattak 35 darab papírpénzt. Bodort ismét elfogta a lelkiismeret-furdalás; a formákat a Marosba akarta dobni, de az alacsony vízállás miatt nem merte. Így elásta őket. De nem sokkal később megérkezett tordai cimborája, s azzal fenyegette, hogy feljelenti, ha formákat oda nem adja neki. Mit tehetett volna egyebet — írja —, odaadta. Az év végén már beszéd tárgya lett Lakatos gyors meggazdagodása, gyanúba is fogták miatta. Bodor gyorsan Tordára ment, és visszavette tőle a szerszámokat. Még mielőtt valamit is tehetett volna velük, súlyos beteg lett, majd megjelent a másik jóakaró, Pál Sámuel, és pénzcsinálásra erőltette. A nagy konspirációval végzett munka hírére aztán Böszörményin is feltűnt, és feljelentéssel fenyegette, ha nem segít rajta.

Ezzel a lavina teljes súlyával megindult, s Bodor már nem tudott kitérni előle. Rövidesen újra Lakatos jött a formákért. Bodor már csak a saját megnyugtatóra és félelme eloltására kötötte ki feltételként, hogy ha elvégezte a munkát, rontsa el a formákat, s ezt bizonyítandó, hozza vissza a kivágott betűket. Lakatos nem állt szavának, a nyugtalan Bodort pedig Jósika Jánoshoz hívták Mikesre. De továbbra is aggasztotta a formák sorsa. Felét valahogy visszaszerezte és Vásárhelyre vitte, de valami sürgős városi munkája miatt nem semmisítette meg őket. Később Bornemisza Leopoldhoz ment dolgozni, de alighogy visszajött Mikesre, Kerlésre hívták. Hazatérve, a flaszterezőkkel dolgozott. Eközben újra beállított hozzá Pál Samu, és a hamisításra unszolta. Bodor tétovázott, végül is azt mondta neki, hogy ha kell pénz, csináljon ő maga. Ezzel végképp elvágta maga alatt a fát. Pál ugyanis az ő lakásán dolgozott, de Bodor attól félt, hogy ügyetlen munkát végez, inkább maga is segített neki. A kész cédulákat a kapzsi órás a Márton-napi vásárba vitte, ami otthon maradt belőlük, abból meg megint Böszörményiné követelte ki a maga jussát. Pedig még a nyáron is adott neki 50 forintot — írja Bodor —, Bolyaitól jövet a Minoriták közén.

Itt aztán meg is szakad a vallomás, melyből kitűnően kikerekedik a saját ügyességét túlértékelő, a csalástól féltő, de a könnyű meggazdagodás reményében mégis bűnbe gabalyodó ezermester Bodor tragédiája. A szövegből azonban az is kiderül, hogy az eladósodott Bodor maga is élvezte „munkája gyümölcsét”. 5300 forintért jószágot vett, házat épített, és még egy kis földdel is megtoldotta birtokát. Vásárhelyi tartózkodása idején a koszt és ruha, az építéshez való deszka és vasszerszámok, valamint a patika sokba került. „Musicalis Secreteremnek árába még 160 forintokkal adós lévén, az adósságért szüntelen szorítottak” — írja, s így kénytelen volt a „fatalis” pénzhez hozzányúlni.

Jobb körülmények között gazdagon kamatoztathatta volna nem mindennapi tehetségét.

A félrecsúszott pénzhamisítók után következő, rendezettebb gazdasági viszonyok között élő nemzedék már józanabbnak bizonyult a görbe utakat járó elődöknél, így a pénzhamisítás kora az említettek tevékenységével lezárult. A mindinkább előretörő és megerősödő kapitalista viszonyok a század második felében rendet teremtettek a mesterségek és művészetek összemosódó határai között is. A polgárosodó társadalom művészenek mindinkább lehetősége nyílt arra, hogy képzettségének és igényeinek megfelelő munkát vállaljon: rajziskolákban tanítson, a könyvnyomtatás körül ügyködjék, tárlatokon mutatkozzék be, vagy mint a Bukarestbe került Szathmári Pap Károly és a Pesten megtelepedő Barabás Miklós, művészi munkát igénylő megrendelőket elégítsen ki. Mindez természetesen lassan, de meghozta a művész számára a társadalmi megbecsülést. A század vége felé a képességeiket hamis pénzre váltó, elvetélt művészek már csak a kuriózumok és anekdoták világában éltek.